

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science

Yıl: 6, Sayı: 33, Ocak 2019, s. 69-80

Dr. Öğr. Üy. Hüseyin ÇAĞLAYAN
Munzur Üniversitesi, h.caglayan@gmx.net

ALEVİ İNANCIDA RUH VE RUH GÖÇÜ

Özet

Ruh, varoluştan itibaren düşünce tarihinde insanı hep meşgul etmiş bir gizemdir. Varoluş tarihi ile birlikte birçok düşünür, filozof ve dini bilgin ruh ve ruh bilimi ile ilgilenmiş, varoluşun ölüm ile noktalanacağı konusunda farklı görüş belirtmişlerdir. Ruh, din ve felsefede insan varlığının özü olan maddi olmayan tarafı ya da insanın özü olarak tanımlanır. Bu öz, teolojide kişinin ilahiliğe iştirak etme ve ilahiliğe ulaşma olarak tanımlanır.

Ruh, Alevi inancında yaşamın ilkesi olarak amaçtır. Beden ise bir araçtır. Bu anlamda ruh, bedene hareket yeteneğini verir, Hakka ulaşmaya yönlendirir. Hakka ulaşmak için Alevilikte insanın dört kapı ve kırk makamından geçmesi gerekir. Bu kapılar, Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat'tır. Şeriat kapısı, zahiri ilimlerin öğretildiği kapıdır. Tarikat kapısı, ikrar kapısıdır, inanç yolu sürdürür. Marifet kapısı, kendini bilme kapısıdır, Egosunu aşıp kendini bilen evreni ve Tanrı'yı da bilir.

Sonuç olarak doğa ve insana güç ve enerji veren o cevher, tanrısal gerçeklikle bir olup sonsuzlaşıp ölümsüzleşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, inanç, varoluş, beden, ruh ve ruh göçü.

SPIRIT AND REINCARNATION IN ALEVI BELIEF

Abstract

Spirit is a mystery that human beings have tried to unravel since the beginning mankind's existence. Along with the history of the existence, many thinkers, philosophers and religious scholars have been interested in spirit and spirit science and brought different opinions about the issue that existence ends with death. In religion and philosophy, spirit is described as the intangible side of

human existence or the pith of human. This pith is described in theology as participation or reaching to divinity.

In Alevi belief, the spirit is the purpose of life as a principle of faith. The body, on the other hand, is a vehicle. The soul enables the body to move and directs it to the God. In Alevism, one needs to go through four doors and degrees in order to reach the God. These doors are sharia, sect, ingenuity and truth. Sharia door is the door of learning virtual sciences. The sect door is the confession door; belief leads the way. The ingenuity door is the door of self-knowledge: one who knows himself by overcoming his ego also knows the universe and God.

In conclusion, that ore which gives power and energy to the nature and human comes together with the godlike reality and becomes immortalized.

Key Words: Alevi belief, belief, existence, body, spirit and reincarnation

1. Ruh Alemine Kısa Bir Giriş

İnsanoğlunun zihnini meşgul eden, insanoğlunun hala çözemediği varlık muammasını kendince tarif eden Ömer Hayyam'ın dörtlüğü ile konunun giriş bölümüne geçelim:

“Çözemedi varlık muammasını

Bugüne kadar hiç kimse

Şarap içmek dururken

Sende yorma kafanı boş yere” (Lerch 2012: 66)

Ruh ve varlık muamması, varoluştan itibaren düşünce tarihinde insanı hep meşgul etmiş bir gizemdir. Ruh nasıl bir şeydir? Ruhun hakikati nedir? Bedenden ayrılınca kalır mı, yok mu olur? Beden ile birlikte ruhun yok olma korkusu, ölüm, insanı hep korkutmuştur. Çünkü ölüm, insanı, hayata anlam veren sevdiklerinden, ailesinden, eşinden-dostundan, arkadaşlarından ve doğasından ayıran sonsuz bir veda olarak hafızalara kazılmıştır. Öldükten sonra neler olacağını kimse kesin bir şekilde bilmemektedir. Dindar insanlar bile ölümün insan kişiliğinin sonu olmasından korkarlar. Ölüm, bir hiçlikse, bir son ise, yeryüzündeki insanın bunca çabası ve hedefinin manası nedir? Eğer ölüm, hayatımızla ilgili her şeyin son bulması ise, hayatın anlamsız olduğu düşüncesi önem kazanmaktadır. Ve eğer ruh gerçekten varsa, var olan o ruh, ölümden sonra nereye gitmektedir? İnsanoğlu, ölüm ve ölümden sonra nelerin olacağı hep merak etmiş ve konuyla ilgili değişik fikir ve görüşler ileri sürmüştür. Alevi inanç felsefesi, ruhun ölümden sonra nereye gittiği sorusuna şöyle yanıt vermektedir: “Ruh, ilahi kandır ve ilk insan olarak Adem’e aktarılmıştır. Adem’e verilen kanlardan birisi Azrail’e aittir; Azrail kanını geri aldığı zaman vücut ceset olur, ceset de toprağa dönüşür. Ruh ise yaşamına devam eder... İnsandaki ruh, nesilden nesile geçer.” (Gezik, Çakmak 2010: 156)

Varoluş tarihi ile birlikte birçok düşünür, filozof ve dini bilgin, ruh ve ruh bilimi ile ilgilenmiş, varoluşun ölüm ile noktalanacağı konusunda farklı görüş belirtmiştir. Ruh, din ve felsefede insan varlığının özü olan maddi olmayan tarafı ya da insanın özü olarak tanımlanır. Bu öz, teolojide kişinin ilahiliğe iştirak etme ve ilahiliğe ulaşma olarak tanımlanır. Ruh, genellikle beden ölümünden sonra kişinin varlığını sürdüren kısmı olarak ele alınır. Birçok kültür, birçok din ve inanç yaşamın cismani, maddi olmayan yönünü ruh ile özdeş tutmuş ve canlı varlıklarının ruhun canlılığına ve ebediyetine dayandırmıştır. Madde dışı, algı dışı olarak tezahür eden ruh,

birçok kültürde ve inançta değişen ve gelişen bir güç olarak görülmüştür. İnsanı harekete geçiren bu güç, yetenek ve beceri sahibi, davranış biçimlerinin enerji kaynağı, günah ve sevap işleme yetisine sahip varlığın gizil yönü olarak görülür.

Varoluşun sevindirici bir yönü olduğu kadar bir de hüznü yanı olan ölümcül tarafı vardır. MÖ 8. Yüzyılda yaşadığı sanılan Homeros Odysseus Destanında ruhların göçünden bahseder: “Kaslar artık etleri ve kemikleri tutmaz, can bedenden ayrılır ayrılmaz ateş tüm bedeni yer bitirir ve ruhun bir düş gibi havada uçup durur.” (Homeros 2014: 162)

Ve bundan takriben 4000 yıl kadar önce yaşamış olan ve kendisini bir tanrı gibi gören Uruk Kralı Gılgamış, varlığı ile sevindiği ve yokluğu ile yıkıldığı Enkidu'nun ölümü ile yıkılır ve ölüm korkusuna kapılır. Tahtını, şan ve şöretini bırakarak ölümsüzlüğe çare aramak için yola düşer. Fakat amacına ulaşamaz. Ölümün her canlı için bir son olduğu söylenir. (Gezik 2014: 183)

Benzer arayışa Lokman Hekim ve oğlu Camusan Şahmaran destanında girişirler. Bin bir türlü zorluk ve çetin engelleri aşarak uzun bir serüvene koyulurlar ölüme çare bulmak için. Bu uzun serüvenden sonra, onlarda Gılgamış gibi amaçlarında başarısız kalırlar. (Tornécengi 2000: 48-55)

Varoluşun ölüm ile sonuçlanması insanlarda bir hayal kırıklığı, hüznü, keder ve acı yaratmıştır. Bundan dolayıdır ki, kimi kültürlerde ve kimi felsefe akımlarında ruh ve beden arasında bir ayırım yapılmıştır. Ruh, kişinin içindeki öz varlığını oluşturur. Düşünen, hisseden, seven, nefret eden, karar veren maddedeki bu sonsuz öz, cevherdir. Böyle olunca ruh, insanın öz kişiliğini oluşturur. Birçok kültürde beden, bu öz cevherin kılıfı, ona bürünmüş, giydirilmiş bir elbise olarak görülür. Ruh'un ölümsüz olduğu ve insan öldüğünde bedeninden ayrılarak başka bir aleme geçtiğine inanılır.

Ruhun ölümsüz olduğunu MÖ 580-496 yıllarında yaşayan Thales, her şeyin akış halinde, döngü halinde olduğunu söyler. Thales'in memleketi Millet'e uzak mesafede olmayan Susam'lı matematikçi ve filozof Pisagor, ruhun ölümsüz olduğunu ve ölümden sonra ruhun başka bir varlığa büründüğünü belirtmiştir. Pisagor, bedeni “ruhun mezarı” olarak görmektedir. Zincire vurulmuş ruh, takva ve arınma ile büründüğü kabuktan ve zincirlerinden kurtulabilir ve tekrar re-enkarne olarak başka bir varlığa dönüşebilir. (Poller 2014: 46) Pisagor'u takiben Platon ve Aristoteles' de benzer görüşleri savunmuşlardır. Platon'a göre insan, iki kısımdan (dualist) oluşmaktadır: Düşünce dünyasını oluşturan ruh ve akıl ve maddi dünyadan oluşan beden ve nesnel dünya. Platon'a göre ruh ölümsüzdür; “Beden, ruhun bir kılıfı, mezarıdır,” ve beden öldükten sonra ruh, bedenden ayrılır ve ölümsüzdür. (Poller 2014: 81-82)

Platon, doğum ve ölüm arasında geçen zamanın sonsuz olan ruhun yanında bir hiç olduğunu belirtir: “Çocukluğumuzla ihtiyarlığımız arasındaki zaman, sonsuzluk yanında nedir ki? Hiçbir şey... İnsan ruhunun sonsuz olduğunu, hiç yok olmadığını daha anlamadın mı?” (Platon 2013: 257)

Aristoteles, hareket edenin olduğu yerde bir hareket ettirenin olduğunu düşünmektedir. Burada hareket eden bedendir. Hareket ettiren ve ona form veren de ruhtur. Bu ruh, bedenin entelekyasıdır, insani kamil evresine ulaşmasıdır. Aristoteles'e göre bu temiz ruh ve düşünce tanrının kendisidir. Bu temiz ve kılıfsız form tanrının kendisidir; evvelden var olan ilk hareket

ettiren odur. Ruh, nasıl ki bedeni harekete geçiren ve onu yönlendiren bir form, bir cevher ise, tanrı da dünyanın entelekyasıdır; ona içten güç ve enerji veren bir cevherdir. (Poller 2014: 90)

Aristoteles'e göre, "Ruh, bedenin nedeni, hem devinim kaynağı, hem de gerçek özüdür." (Ağaoğluları 2013: 134)

17. Yüzyılda yaşamış olan Ahmedî Xani, yazdığı "Memo Zin" efsanesinde ruhla ilgili yazdıkları Platon'un görüşleri ile örtüşmektedir: "Ölüm, bedeni yıkınca, toprağa düşünce, ruh zindandan kurtulacak, Hakk'a kavuşacaktır. ...Bizim ölümümüz, ebedi bir döngüdür. ... Bu ölüm değil, bu ikinci bir doğumdur." (Aydın 2014: 219)

Ruhun ebedi olduğu, enkarne olmadan öncede var olduğu görüşüne karşı çıkan filozoflar ve görüşler de vardır. Bu karşı çıkanlardan bir de çağdaş düşünür, yazar ve filozof Jean Paul Sartre'dir. Sartre, "Özden önce gelen varoluştur," düşüncesini savunur. (Poller 2014: 485)

Önce var olur, sonra kendi kendini gerçekleştirir ve tanımlar. Masa veya binanın yapılışı, inşası ve onları tasarlaması, planlaması, çizmesi vs var olmalarından önce kafada tasarlanır. Bina ve masa, mimarın, marangozun kafasında tasarlaması, planlaması o nesnelerin var olmasından önce oluşur. Masanın özü, onun varoluşundan önce gelir. Sartre'a göre, insanda durum böyle değildir. Tanrı olmadığına göre, insanın tasarlaması da söz konusu olamaz.

Yukarıda belirttiğim gibi, ruh ve ruh göçüne inanan eski kültürlerden biri de eski Mısır'dır. Eski Mısır geleneğine göre ölen kimseyi, psikotazi olarak adlandırılan bir yargılama, bir hesaplaşma beklerdi. Ölümle birlikte bedeni terk eden ruhların yargılanması olan "psikotazi" bir "tartılma", bir hakikat salonu" dan geçme evresi; vicdanın tartılması olarak tanımlanır. Vicdan ve yürek günahlarla ağırlaşmamış olması gerekir. Terazinin bir kefesine tüy, bir diğer kefesine de kalp yerleştirilir. Tüy, adalet ve doğruluğu simgelemektedir. Tüyden hafif gelen kalp, ruh, bedeni terk ederek çeşitli ölüm ötesi yaşam sürdürdükleri düşünülmektedir. (Gutjahr 2003: 64-65)

Eski İran bölgesinde damgasını vurmuş en önemli dini öğretisi, MÖ. 7. Yüzyılda ortaya çıkan Zerdüştlük olmuştur. Zerdüştlük inancının ve felsefesinin öğretisi, 'düalist' olarak adlandırılır. Gerek maddi ve ruhani bütün alemler, iyi ve kötü guruplara ayrılmışlardır. Zerdüştlük inancına göre insan varlığı, fiziksel beden ve bedeni canlandıran ve harekete geçiren gücün ruh olduğuna inanılır. Bu inanca göre, ölümden sonra insanların yaşamlarında yaptıklarından sorumlu olduklarını ve eski Mısırda olduğu gibi bir yargılanmadan geçtikleri; adil ve iyiyi temsil eden kişinin ruhu ölümsüz ve sevinç içinde olduğu varsayılır. Buna karşılık adil olmayan kişilerin de cezalandırılacaklardır. (Zerdüş - Avesta 1995: 11-15)

2. Alevilikte Varoluş ve Ruh

Kimi görüşlere göre Alevilik, İslam içidir; yani Aleviler, "İslam ailesinin bir parçasıdır. 'Değişik gibi gözükün' tarafları ise Ehl-i Beyt'e muhabbetleridir. Bu cihetten de diğer bütün İslami meslek ve meşreple hiçbir farklılıkları olmadığı birazcık araştırma sonunda görülecektir. Geriye sadece ve sadece yaşanan bölgenin ve tarihin getirdiği bazı folklorik unsurlar, kültürel farklılıklar kalmaktadır. Bunlarda 'İslam Mihengine' ve 'On İki İmamın yaşayışı' ölçüsüne vurulduğunda rahtça ayaklanabilecektir." (Bozgeyik 2008: 161)

Kimilerine göre de Alevilik, İslam dışıdır; Aleviliğin İslam'dan önce var olduğunu, inancın ışıktan geldiği görüşü savunulmaktadır. Bu görüş, evrende bulunan her şeyin parçalara

ayrılmış bir bütün olarak görür; yaratan, bu bütünün tamamı, yaratılanları da bu bütünün parçaları olarak görür. (Çınar 2012:42)

Alevi Dedesi Hayri Dede, insana ve toplumsal yaşama değer veren “Alevilik ne İttihat ve Terakkinin uzantısı ne de İslam içi-İslam dışı kuru tartışmanın uzantısıdır. Alevilik bir yoldur. Kemal yoldur. Bir hakikat yoludur. Bilimin kabul etmediği bir eylemin Alevilikte yeri yoktur,” der. (Hayri Dede/Şanlı 2010: 117,118)

Bilime ve akıla önem veren kemal yol olan Alevilik, vahdeti mevcut anlayışına, yani insan, Tanrı ve evren üçlüsünü bir görür; evrenin bütününe hakkın zatı olarak görür.

Bu görüş, batı filozofu **Spinoza’ya** yakın bir düşünce tarzı arz etmektedir. Spinoza’ya göre Tanrı, biricik gerçek tözdür. Bu biricik töz, yarattığı şeyden ayrı bir varlık değildir. O var olan her şeyin toplamıdır. Dolayısıyla Tanrı ile doğa, beden ile ruh yada maddi dünya ile ruhsal dünya arasında bir ayırım yapmak söz konusu değildir. Tanrı ile doğa bir bütündür. Tanrı sonsuzdur ve var olan her şeyi kapsar. Spinoza göre insan, ancak akıl ve bilim yolu ile kendini bilebilir. (Poller 2014: 232)

Alevi inancını ele alırken, bunun İslam içi ya da İslam dışı olup olmadığı tartışmanın ana teması olmamakla birlikte, konunun daha iyi anlaşılması açısından kısa da olsa farklılıklara değinmek isterim.

Gerek Osmanlının ümmet döneminde ve gerekse Cumhuriyet’in ulus devlet döneminde Alevilik, yaşam ve inanç tarzı ile ve ruh ve ruh göçü bakımından, inanç ritüelleri bakımından –örneğin cem, pirlık, rayberlik, mürşitlik ve musahiplik gibi; dört kapı, kırk makam- İslam’dan farklılıklar göstermiş ve farklılıklardan dolayı dışlanıp horlandığı olmuştur. Hata yer yer ve zaman zaman kırıma uğradığı da olmuştur.

İslam, bazı tasavvuf düşünürler dışında kıyamet kavramını kabul eden tek Tanrılı dinler –Yahudilik ve Hıristiyanlık- gibi ruh göçünü reddeder.

Muhafazakar İslam düşünürü Nacip Fazıl Kısakürek, “Ruh var olan her şeydir ve bütün madde ve unsurlara aykırıdır, onlardan terkip olunma değildir. Allah’ın emriyle vücuda gelir ve cesede hayat verir,” der. (Kısakürek 2008: 58)

Allah’ın emri ile vücuda giren ve cesede hayat veren, insani bütün kuvvetlerin kaynağı olarak görülen ruh, vücuda bir illet gelip zaaf ilerler ve bu enerji ve buhar yok olunca, ölüm başlar. (Kısakürek 2008: 59)

İslam dininde ölen kişi, ahiret gününde işlediği günah ve sevaplar doğrultusunda, suçları ağır basarsa cehenneme, sevap işlemiş ise cennete gider. İslam’a göre, öldükten sonra hemen cennet’e yada cehenneme gidilmez. Ölüler mezarlarında kıyamete kadar bekletilir, Allah!u Teala Hazretleri, bu ölüleri dirilterek Arasat meydanında toplar, işledikleri sevap ve günah sonucu yargılanmaları tamamlandıktan sonra Cennet ya da cehenneme gönderileceklerdir. (Asımgil 2008:19-20)

“The Judgement Day would announced by the sound of a trampet. Both, the dead and living would come together, driven by angels to the judgment suquare to be judged by Allah himself. Allah would weigh their good and bad deeds and dicede who would go to paradise and who go to hell. Antil Judgment Day, a person cannot know whether he has pleased Allah. (Gabriel 2004: 89-90; Kuran: Sure 23:102,103, 104)

Alevilikte ise hakka giden ruh, bedeni üçüncü gününde terk eder ve kırkıncı güne kadar Ulu Divanda evliyalardan tarafından dünyaya nasıl geri döneceği konusunda karar verilmeye kadar bekletilir. Ruhlar dünyası, o bir dünya, “cennet veya cehennem olarak ayrılmaz; orası yalnızca kutsal olanlar için kalıcı bir mekandır. İnsan için cennet ve cehennem ahir zaman kadar bu dünyadadır. Ahir zamana kadar ruh geri dönecektir; onun geri dönüş biçimi, cezası veya ödüllendirmesi olacaktır. “(Gezik, Çakmak 2010: 11-12)

İnsan, olgunlaşma süreci içinde 1001 kez dünyaya döner. Bu dünyaya dönüşler, bir önceki yaşamın iyilik ve kötülük dereceleri hesaba katılarak değerlendirilir. Kötülüklerden arınmış bir kişi, yaşamını yeni doğan bir çocukta veya bir kuşta bulurken, kötülükten kurtulmamış bir kişi ise, cezalandırılarak hayatını bir domuz veya bir yılan ve benzeri hayvanlarda devam eder.

Alevilikte ruh göçü, ilahi kişiler düzeyinde tanrısal bir işlev taşır. Tanrı, bu ilahi insanlar aracılığı ile kendilerini insana doğrudan göstermektedir. İnsana görünen ve tanrısal özellikler taşıyan ilahi figürler, Dersim’de Kureş ve Düzgün Baba’dır. Bu ilahi güçler, Tanrı’nın kendilerine görünen yüzü olarak algılanmaktadır. (Çömert 1997: 84-87)

Kısaca, Alevi inancını, özelde Dersim Aleviliğini, iki kategori altında işlemek mümkündür. Birinci kategori: “Bölgede hakim İslami tasavvuf ve Şiiliğin etkilerini taşıyan ve ‘Alevi’ olarak bilinen öğeleri içermektedir. ‘Haq’, ‘Muhammed’, ‘Ali’, ‘Ana Fatma’, ‘12 İmam’, ‘Hızır ve Seyitler’ bu kategori içerisinde karşılaşılan adlar olmaktadır.

İkinci kategori ise, İslam öncesi dönemin (veya İslam dışı inançların ad ve kavramlarını içerir. Bunlar arasında en çok öne çıkan ‘güneş’, ‘ay’, ‘ateş’, su-dağ-ve ağaç...” gibi kutsallık atfedilen nesnelere olmaktadır. (Gezik *Munzur Dergisi* 2000/1: 5)

İslam ve İslam öncesi bu kategorilerin kaynaşması Alevilikte Tanrının, tasavvuf dünyasında etkin olan “Vahdet-i Vücut” görüşünde olduğu gibi biricik gerçek töz olduğu, kendisini yarattığı şeyden ayrı bir varlık olmadığı fikri ön plana çıkarmaktadır. Örneğin kutsal olarak görülen bir dağ, Tanrı tarafından yaratıldığı için Tanrı’ya, yaşayan bir canlıdan daha uzak değildir.

Dolayısıyla kutsal görülen dağ, Tanrı’ya ulaşmanın araçlarından birisi olabilmektedir. Dersim Aleviliğinde Düzgün Baba, Munzur Baba bu özelliği taşımaktadır.

Müslümanlar, Allah katında makbul tutulmuş, mübarek olarak ve Allahın yolunda cennetlik yolcusu olarak görülürken, Aleviler’in ise günahkar ve öldüklerinde cezaya tabi tutulan kişiler olarak tanımlanmışlardır.

Alevilerin günahkar ve öldürülmelerinin farz ve vacip sayılmaları, Yavuz Sultan’ın, Kızılbaşlara karşı kıskırtmaları ile başlamıştır. (Tekindağ 1968: 17)

Cumhuriyet’in kurulması ile, “Türk devleti laikdir. Her ergin dinini seçmekte serbesttir... Türkiye Cumhuriyetinde, her yetişkin dinini seçmekte hur oluğu gibi, belirli bir dinin merasimi de serbesttir,” (İşildak 20011: 73-74) görüşü benimsenmiş olmasına rağmen, Aleviliğe karşı belli önyargı ve yasak politikası devam etmiştir. Çıkarılan bazı kanunlar ile –tekke ve zeviye-Alevi inancının merkezini oluşturan cem, dervişlik, pirlük ve mürşitlik gibi inanç tarzları yasaklanmıştır ve bu inançları hayata geçirenler cezaya tabi tutuldu.

Alevilikte cem kutsal bir topluluktur, çünkü ruhların temizliğini öngörür. Ceme katılanların temiz, pak olmaları gerekir. Kişi hem içten hem dıştan temiz olmalı; adalet ve hakkaniyet sağlanmalı. Pir, bu hakkaniyeti cem toplumu önünde verdiği karar ile açıklar. En önemlisi de ruhsal temizliktir. Ancak ruhsal temizlik sağlandığı andan itibaren cem seremonisi başlar.

Kısaca görüldüğü gibi gerek Osmanlı devletinde olsun ve gerekse Cumhuriyet döneminde olsun Alevi-Kızılbaş inancı, Suni İslam'dan farklılar arz ettiği için hoşgörü ile karşılanmadığı gibi takibata da uğramıştır.

Dolayısıyla burada Aleviliği, başat din olan suni İslam'dan ayıran veya ona paralellik gösteren yönlerine kısada olsa değinmek isterim.

Shakespeare' in meşhur Hamlet trajedisinde belirttiği gibi, "Olmak ya da olmamak! İşte bütün mesele bu!" (Shakespeare 2014: 111)

Var olmak ya da olmamak insan zihnini hep kurcalamıştır. Var olan varlık, kozmos nasıl hasıl oldu? Kim yarattı veya nasıl ortaya çıktı? Bu tür sorular filozofları, düşünürleri hep ilgilendirmiştir. M.Ö. 6. Yüzyıllarda yaşayan Millet'li Yunan filozofu Thales, her şeyin, her şey için zaruri olan, hareket halinde olan, değişebilen şekillere bürünen sudan oluştuğunu tezi savunur. (Poller 2014: 43)

Efes'li Yunan filozof Herakleitos, "Pantha rhein", yani her şeyin akış ve hareket içinde olduğunu, nesnelere, kozmosun kaynağının ateş olduğunu söyler. Dünya, canlı ateşten ve bu ateşin değişmesiyle meydana gelmiştir ve yine ateşe gidecektir. "Dünya, ne bir tanrı, ne de bir insan meydana getirmiştir. O, daima belli ölçülere göre yanan, belli ölçülere göre sönen ezeli ve ebedi bir ateştir." (Poller 2014: 51,52)

Milet ve Efes'li düşünürler bu görüşleri savunurken, komşu coğrafyada aynı çağlarda yaşamış düalist görüşün; yanlış ve doğrunun, iyi ve kötünün arasındaki ruhsal çatışmanın kuramcısı Zarathustra, İran ve Ortadoğu'da ve Laotse ve Konfuzius Çin'de Buddha da Hindistan'da inanç ve felsefi görüşlerini yayamaya başlamışlardı.

Alevi inancının varoluş felsefesine bakıldığında, İslam öncesi inançlara referans ettiği ve yukarıdaki düşünürlerin görüşlerine kısmi paralellik gösterdiği görülür.

Erdoğan Çınar, Alevilik ilgili çalışmalarında Aleviliğin varoluşu alevden kaynaklı ışıktan olduğu ve hatta semavi dinlerin "ser çeşmesi" olduğu görüşünü savunur. Aşık İsmail'den şu dörtlüğü aktarır:

"Akan dört ırmağın gözün sorarsan

Serçeşme'den gelir suyun durusu"

(Çınar 2011: 51)

Ve insan, "Işıktan gelmiştir" görüşünü savunur.

Hayati'den şu dörtlüğü sunar:

"Bir güneşten bir güneşe atıldım

Toz oldum yeryüzüne saçıldım

Bir zaman gerçek idim gerçekle birlikte kaldım

İçime ateş düştü yandım da geldim.” (Çınar 2011: 75)

3. Varoluş ve Işık İnancı

İslam, Allahın Ademi topraktan yarattığını ve Adem’in kaburga kemiğinden de Havva’yı yarattığına inanır.

Aleviler, insanın yaratılışının Kırklar Ceminin kararı ile seçilmiş varlığı ile (Grüh-u Naci) katılması ile yaratılmıştır. (Çınar 2011: 50,51)

Alevi Dedesi Hayri Dede, insan ve evrenin kozmik evrenin birer parçası olduklarını; aklın ete bürünmüş hali olduğunu söyler. “Bir Dünya, üzerinde yüz binlerce beklide milyonlarca canlı türü, bunlar kozmik evrenin parçaları... İnsan, düşünen özelliği ile Kozmik Evrenin aklıdır. Kızılbaş, insanı ‘Aklın ete kemiğe bürünmüş hali’ olarak tanımlar. İnsan, evrenin aklıdır, zekasıdır, bilincidir. Kozmik Evren, Allah’tır. İnsan onun yeryüzüne yansıyan ışığıdır.” (Hayri Dede/Şanlı 2010: 8)

Evrende bulunan her şey parçalara ayrılmış tek bir bütündür. Yaratan, bu bütünün tamamı, yaratılanlar da bu bütünün parçalarıdır. Yaratan, yaratılmış olan varlıkların uyum içinde birliğidir. O ulu nardan (**İŞİK**) koparak alemlere yayılmış, evreni oluşturmuş her nesne o yüce varlıktan bir parçadır ve ondan ayrı değildir.

Yaratan, yaratılanın içinde zaten vardır. İnsan da tüm diğer yaşam biçimleri gibi kozmosun içinde kozmosun tüm nitelikleri içinde barındıran bir mikro kozmostur. En büyük en küçük içinde gizlidir. (Çınar 2012: 42)

Çınar’a göre: Alevilik, evrenin bir ışıktan, bir nur’dan, bir alevden (Alevi) yeryüzüne ulaşması ile başladığına inanır. Tüm canlılar, güneş vasıtasıyla İŞİK’tan hasıl olmuştur. Asılları ışıktır/nurdur. Alevi sözcüğü İŞİK İNSANI olduğu ihtimali kuvvetlidir. (Çınar 2012: 51)

İnsan nur-i Kamildir

Kaygusuz Apdal’ın dörtlüğü:

Işık olan bu yolda

Can ile baş oynatır

Sen dahi ışık isen

Bakma gel kenarlardan (Çınar 2012: 29)

Tüm canlıların, ışıktan, nurdan hasıl olduğu görüşü hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bazı yazarlara göre Dersim’in, 6. Yüzyılda yaşamış Mazdak’ın dini ve dünya görüşünden etkilendiğini savunurlar. (Aktaş 1998: 92,93)

Mani dininin tersine Mazdak, dünyayı iyi ve kötüden ibaret olarak görmüyordu. Kendisi dualisttir. Aslı üç öge olan su, ateş ve topraktan ışık ve karanlık oluşmuştur. Görünen ve görünmeyen dünya. Mazdak’ın dini inancına göre yalnız başına dini ritüeller ve ibadetler insanı doğru ve adaletli yola sokmaz. Varlıklı birinin yalnız ibadet edişi yetmez. Ancak varlığını aynı

inancı paylaşan din yoldaşlarıyla paylaştığı sürece ibadetinin bir anlamı olduğunu öngörür. (Aktaş 1998: 93)

Dönemin hükümdarı Chosrau, 12 bin Mazdak taraftarlarını bir araya toplar ve bunları kafa üstü toprağa gömer. Ayakları açık bırakılır. Bu olay Mazdaka gösterilir. Ve Mazdak kendisi vahşi bir şekilde katledilir. İslam'ın yayılışından sonra Mazdak taraftarları kendi inancına daha yakın olan İslam'ın Şii mezhebini kabul eder.

Bazı görüşler, Dersim inancının Mani dini ile ilişkisine vurgu yapar. (Deniz 2012: 291) Mani, Aramice kökenli bir kelimedir, IŞIK anlamına gelmektedir. Mani, 216 tarihinde Babilonya'ya bağlı Mardinu / bugünkü Mardin kentinde doğmuştur. Manizm, 2 YY Mani tarafından kurulmuş bir dindir. O güne kadar bilinen dinlerin bir sentezi olarak bilinir. Zerdüştlük, Buddhiizm, Buddhiist ahlaki ilkeleri ve Hıristiyanların bir karışımıdır. Maniclik, bir tür dinsel düalizm / ikicilik olarak sınıflandırılır. İran'da, Mezopotamya'da ortaya çıkmış doğuya ve batıya yayılmıştır. Mani, iki ezeli ilkenin **İYİ ve KÖTÜNÜN** çatışmasıdır.

Mani, 276 tarihinde Şah I Behram tarafından çarpmıha gerilir, derisi yüzülür.

Zerdüştlüğün temelinde de **iyilik ve kötülüğün; aydınlık ve karanlığın** çatışması yatar. Işık iyi, karanlık ise kötünün habercisidir.(Avesta 2014: 22)

Zerdüştlük, insan öldükten sonra ruhunun bedenden ayrılıp ve yaşamında yaptıklarından dolayı yargılanacağını öğreten ilk dini kişi olmuştur. .(Avesta 2014: 15)

4. Alevilikte Hak Yolu ve Ruh

Alevi inanç ve kültürel değerlerinin referansı, İslam öncesi zaman, kültürel değer ve kaynaklara dayandığını söylemek abartılı olmadığını söyleyebiliriz.

Alevi inancı, Dersim'de "Raa Haqı" /Hak yolu olarak adlandırılır. Hak yolu'nun gerekleri iki boyutludur: Görünen (zahiri) ve gizil (batını) olan. Dört makamı, rayber, pir, musahip, mürşit, yani şeriat, tarikat, marifet ve hakikat evrelerinin sorumluluklarını yerine getiren kişi batını bilgiye ulaşma şansına sahiptir.

Bazı yazarlar Alevi kavramı yerine "Raa Haq" /Hak Yolu kavramını kullanmalarının nedeni, tanrısal yol olarak gördükleri inançların, Ali dışında birçok kutsal figür ve olguyu kapsamasından kaynaklandığını vurgulamaktadırlar. (Gezik - Çakmak 2010: 153)

Bu figürler, örneğin Dersim bölgesinde Xızır, Kemeré Bımbarek, Hopa Şığanki, Gole Çetu, Tujik Bava , Munzur Bava, Ocaklar vb ziyaretlerdir. Hak yolunun yolcuları, bu figürlere tapar fakat onları Tanrı olarak değil, Tanrının varlığının şahidi ve ispatı olarak, onun zuhuru olarak görürler. Alevilik, özellikle de Dersim Alevi inancında görünen dünya ve batını bir bütün olarak Tanrının bütünlüğünü oluşturur. Muhammed zahirin, görünenin her şeyin, Ali /Oli de batın'ın, görünmeyenin, sır olanın sahibidir. Bunların birliği, görünen ve görünmeyenin birliği Hak'tır; Tanrıdır. Hak, her yerde mevcuttur, her yerde hazır- u nazırdır. Hak yolu, hem doğruyu, hem adaleti, hem ideali ve bunların tümünü bilmek, kısaca kendini bilmek, Tanrıya ulaşmaktır. Zahir dünyada dört kapı, kırk makamı, **Rayver, Pir, Mısayıb ve Mürşit'i** yerine getiren ancak Hak yoluna girebilir. (Gezik, Çakmak 2010: 153)

Bu dört kapı, **Rayberlik, pirlilik, musahiplik, mürşitlik /Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat**, Hakk'a ulaşmak için gereken sorumluluklarını yerine getirmek anlamına gelmektedir. Şeriat kapısı, dinsel bilgileri alma aşamasıdır. Tarikat, yola girme ve yola ait olan düşünceyi

benimseme aşamasıdır. Marifet kapısı, kendini bilme ve yeteneklerini dışa vurma aşamasıdır. Hakikat kapısı, Hakka, tanrıya ulaşma kapısıdır. İnsan-ı Kamil olma aşamasıdır. (Mansuroğlu 2012: 15)

Ancak bu dört kapının ve kırk makamın, yani hoşgörü, bencillik ve garezden uzak durmak, cömertlik, özünü bilmek, ariflik, alçak gönüllü olmak, yapabileceği iyiliği esirgememek, tüm insanları bir görmek, gerçeği gizlememek, insanı ve çevreyi sevmek ve korumak gibi meziyetlere sahip olan ve sorumluluklarını yerine getiren kişi batını bilgiye erişme sansına sahiptir. Bu mertebeye ancak nefisini ve egosunu aşabilen Mürşitler varabilir.

Dr. Eberhard Werner “Zazaların Dinleri Üzerine Düşünceler” adlı makalesinde şöyle demektedir: “Aleviliğin Zerdüştlük (parsizm) ve doğu’daki Hıristiyanlıktan etkilenmesi, Şii Teolojisine geçen İslam öncesi bir din sanılmasına yol açmıştır. İlahi yaratıcı güç, gizil güç (veya Allah) aktif ve pasif ilkelerden yaratılan prototip insanlarla (veya Hz. Muhammed ve İlahi ışık /Hz. Ali) gösterilmektedir. Bu durumda, bu noktada Hıristiyan kuramlarda bulunan Teslis inancında bir benzerlik göze çarpmaktadır.” (Werner 2012: 48-49)

Alevi inancı her ne kadar Şii inancını, inançlarına yakın görseler de Ali ve Ehli- Beyti, batın, ışık olarak görürler. Dede Ali Topal deyişinde Ali ve Ehl-i Beyti ışık olara görür.

“Gerçeğin toplantısına katılanlar

Hane halkı (Ehl-i Beyt) sırrını kabul ettiler

Varlığın bir olduğunu buradan görenler

Hz. Muhammed’in ailesine en parlak ışık dediler

İlmine bağlandım ebediyen dönmem

Kalbimde en sevilen ışık uyandı

Kendi içimde buldu Ay’ı Gökyüzünü

Gördüğüm yüze Ali dediler. (Çınar 2011: 55)

Alevilik, İslam’dan yaratanın tanımı, ölümden sonra, evrenin yaratılışı ve insanın yaratılışı konusunda farklılık göstermektedir. Aleviler, İslam’ın temeli olan yaratılan ve yaratılanın aksine yaratan ve yaratılanın bir olduğunu söyler. Varlığın birliğine, Vahtet-i Vücuda inanır. Yani Tanrı yaratılanların bir bütünüdür. Yani yaratan, yaratılanın içinde zaten vardır. En büyük en küçük içinde gizlidir.

17. YY’da yaşamış Spinoza’nın tanrı hakkındaki görüşleri Alevi inancına yakınlık göstermektedir. Spinoza’ya göre Tanrı, biricik gerçek tözdür. Bu biricik töz, yarattığı şeyden ayrı bir varlık değildir. O var olan her şeyin toplamıdır. Dolayısıyla Tanrı ile doğa, beden ile ruh yada maddi dünya ile ruhsal dünya arasında bir ayırım yapmak söz konusu değildir. Tanrı ile doğa bir bütündür. Tanrı sonsuzdur ve var olan her şeyi kapsar. Spinoza göre insan, ancak akıl ve bilim yolu ile kendini bilebilir. (Ağaoğulları 2012: 462)

Alevilik inancı da, kendileri ve eylemleri ile ilgilenen bir tanrıyı değil, insanda zuhur eden, kendini bilen, kendini sayan, insani kamil olanı ilgilendirir. Yani Socrates’in dediği gibi

kendini bil /kendini tanı! Her kes, kendi yolunu kendi bulmalıdır. Kedin ol!, olduğun gibi ol!
(Poller 2014: 73 /Platon 2013: 16)

“Hak ile Hak olmak” için, Hak ile ölümsüzleşmek için Aleviliğin dört kapı ve kırk makamından geçmek gerekir. Bu kapılar, şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat tır. Şeriat anadan doğmadır. Birinci kapıdır. Zahiri ilimlerin öğretildiği kapıdır. Tarikat kapısı, ikrar kapısıdır, talip bu kapıda Mürşide ikrar verip talip olur. Yol arkadaşları ile inanç yolunu sürdürür. Marifet kapısı, “Kendini bilme kapısıdır.” Kendini bilmeyen Hakkı da bilmez. Kendini bil! Kendini bilersen evreni ve tanrıyı da bilirsin. (Hayri Dede /Şanlı 2010: 88-102)

Alevilik cennet ve cehennem inancının aksine devriye inancına inanır; insan öldükten sonra tekrar reenkarnasyona, ruhun çeşitli biçimlerde vücut bulacağına inanır: “Bişmi Şah Allah Allah şu an tabutta bir can. Canı bedeninden ayrılmış. Birazdan tenini toprağa vereceğiz. Ten toprağa gidince can da canana dönecek. Yani hakka... Sevgili canlar. Bu hak yolcusu bu gün don değiştirerek aramızdan ayrıldı. Bu gece hakkın huzurundadır. Onun bedenini oluşturan kurucu öğeler, Toprak, Hava, Ateş ve Su ölmedi, niteliği değişti. Onun canı bedenini terk etmesinin dedeni, bu kurucu öğelerin /zerrelerin dağılmasındadır. Onlar ölmedi Hakkın zatında kendi sıfatını yok etti. O bedendeki Su toprağa karıştı, Hava uçtu havaya karıştı. Ateş kendi özüne döndü. Beden ise topraktı toprağa gitti. Cenabı Hak, o zerrelerden yeni hayat nasip etsin. Kuş olarak uçsun, çiçek olarak bitsin İnsan olarak hayata dönmesini nasip etsin.” (Hayri Dede /Şanlı 2010: 125,126)

Sonuç olarak Alevilikte, Tanrı, doğa ve insan üçlüsü birdir ve tektir. Ölen, toprağa giden bedendir. Ruh ise ölümsüzdür, beden değiştirir; Hakka yürür. Tanrısal gerçeklikte bir olup sonsuzlaşmaktır. “Hak bende var oldu, ben ise Hak'ta olanım.” (Kutlu 2007: 36)

KAYNAKLAR

- Ağaoğluları, M. A. (2013), *Sokrates'ten Jakobenlere: Batıda Siyasal Düşünceler*, İstanbul: İletişim
- Asımgil, S. (2008), *Cennet ve Cehennem; ölümün ardından, ahiret hayatında ebedi kazanacağımız mekanlar*, İstanbul: İpek
- Aktaş, K. (1998), *Ethnizitaet und Nationalismus*, Frankfurt am Main: İko
- Asımgil, S. (2008), *Cennet ve Cehennem*, İstanbul: İpek
- Aydın, N. (2014), *Memo Zin Efsanesi*, İstanbul: Parola
- Bozgeyik, B. (2008), *Oniki İman ve Alevilik*, İstanbul: Sevgi
- Çınar, E. (2012), *Aleviliğin Kökeni*, İstanbul: Kalkedon
- Çınar, E. (2011), *Aleviliğin Gizli Tarihi*, İstanbul: Kalkedon
- Comerd, M. (1997), *Düzgün Baba, Ware Sayı 11*, Frankfurt am Main: Baiersborn
- Deniz, D. (2012), *Yol/Ré: Dersim İnanç Sembolizmi*, İstanbul: İletişim

- Gabriel, M. A. (2004), *Jesus and Muhammad, Profound Differences and Surprising Similarities*, Florida: Front Line
- Gezik E. Çakmak, H., (2010) *Raa Haqi Dersim Aleviliği İnanç Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Kalan
- Gezik, E., (2000/1), Unutulmuş Bir Kral ve Traftarının Hikayesi, *Munzur Dergisi Dergisi* 2000/1
- Gezik, H. (2014), *Gilgameş Destanı*, İstanbul: Parola
- Gutjahr, H.J. (2003) *Duden, Geshichte*, Mannheim: Paetec
- Hayri Dede (Şanlı, H.) (2010), *İkrar Meydanı*, İstanbul: Analiz
- Hemoros, (2014) *Odyseia*, İstanbul: Parola
- İşildak, N. (2011), *Atatürk'ten iz bırakan Sözler*, İstanbul: Yılmaz
- Kısakürek, N. F. (2008), *Gönül Nimetleri 81*, İstanbul: Büyük Doğu
- Kuran, Sure 23:102,103, 104
- Kutlu, H. (2007), *Kızılbaş Alevilikte Yol Erkan Meydanı*, Ankara: Yurt
- Lerch, W.G. (2012), *Bağdat'ta Ölüm, Hallac-ı Mansur*, Ankara: Yurt
- Mansuroğlu, Doğan, *Toplumsal Yapı ve İnanç Bağlamında Dersim Aleviliği*, İstanbul 2012
- Platon, (2013) *Sokrates'in Savunması*, İstanbul: Araf
- Platon, (2013) *Devlet*, İstanbul: Sayfa
- Poller, H. (2014), *Die Philosophen und ihre Kerngedanken*, Reinbek/München: Lau
- Shakespeare, W. (2014), *Hamlet*, İstanbul: Parola
- Tekindağ, Ş. (1968), (1968), "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *Tarih Dergisi*, Sayı 22; <http://tr.wikisource.org>
- Tornécengi, H. (2000) *Sanika Saê Moru*, Ware Sayı 13, Frankfurt am Main: Baiersborn
- Ware Dergisi, (2000) Sayı 12, Frankfurt/Main: Baiersborn
- Werner, E. (2012) *Zazaların Dinleri Üzerine Düşünceler, Zaza Tarihi ve Kültürü, Sempozyumu*, Bingöl: Üniversite Yayınları
- Zerdüş – Avesta, (1995), *Zerdüşterin Kutsal Metinleri*, İstanbul: Avesta